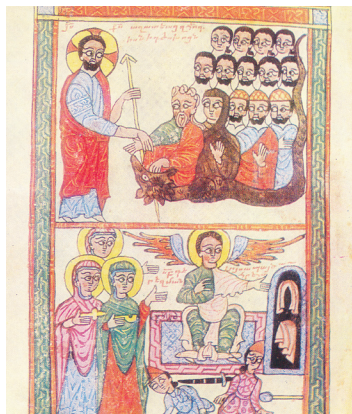

Βιβλιογραφία:

Ζαχαρίας, Μαθάς, *Κατάλογος Ιστορικός*, Αθήνα 1884, σ. ζ' - ιγ'. Ατέσος, Β., *Επίτομος Εκκλησιαστική Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Α', Αθήνα 1948, σ. 287. ΘΗΕ 5 (1964) 1204-1205.

Ζαχαρίας. Αρμένιοι μικρογράφοι.

Σε αρμενικά χειρόγραφα του 14^{ου}, 15^{ου} και 16^{ου} αι. μνημονεύονται τρεις μικρογράφοι με το όνομα Ζαχαρίας: ο Zakaria Akhtamarts'i (14^{ος}-15^{ος} αι.), ο Zakaria Gnunets'i (16^{ος} αι.) και ο Zakaria Avants'i (16^{ος}-17^{ος} αι.). Και οι τρεις υπήρξαν σπουδαίοι γραφείς και μικρογράφοι, ενώ παράλληλα ασκούσαν και άλλες τέχνες (π.χ. ο Zakaria Avants'i ήταν και επιδέξιος βιβλιοδέτης). Ορισμένα από τα χειρόγραφα που φέρουν

Φύλλο χειρόγραφου ευαγγελίου (MS 5332) με τις παραστάσεις της Εις Άδου Καθόδου και των Μυροφόρων στο Κενό Μνήμα, έργο του Zakaria Akhtamarts'i (1357) Matenadaran, Ερεβάν

την υπογραφή τους είναι τα παρακάτω: MSS 5332 (Akhtamar, 1357), MSS 5347 (Akhtamar, 1368), MSS 6402 (Akhtamar, 1371), MSS 4831 (Van, 1575), MSS 2804 (Avants, 1595) και MSS 5794 (Avants, 1599). Σήμερα, φυλάσσονται στο Matenadaran (Mashtot's Institute of Old Manuscripts). Μ.Α.Σ.Φ.

Βιβλιογραφία:

Hakopian, Hr., *Armenian Miniature Vaspourakan*, Yerevan 1978.

Ζαχαρίας. Αγιογράφος του 17^{ου} αι.

Την υπογραφή του «Χειρ Ζαχαρίου ΑΨ...» βρίσκουμε σε μικρή διαστάσεων φορητή εικόνα με θέμα τον Μυστικό Δείπνο, έργο που βρίσκεται στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών. Ο αγιογράφος ταυτίζεται πιθανόν με τον ζωγράφο Ζαχαρία Κατροφύλακα. Δ.Δ.Ε.Δ.

Βιβλιογραφία:

ΘΗΕ, 5 (1964) 1202. Χατζηδάκης, Μ., *Ελληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, τ. 1, Αθήνα 1987, σ. 295.

Ζαχαρίας ο Χανεντές. Όπως διευκρινίζει χαρακτηριστικά ο Χρυσάνθος στο Θεωρητικό του, «...η λέξις Χανεντές

είναι τουρκική, και σημαίνει μελωδόν». Ο Ζαχαρίας, λοιπόν, ήταν ένας τραγουδιστής, και -σύμφωνα με επιπλέον πληροφορίες που παραθέτει ο Χρυσάνθος και πάλι- «...ήτον σύγχρονος τω Δανιήλ. Τούτου του Ζαχαρίου σώζονται ειρμίοι καλοφωνικοί· και κοντά εις τους νυν χανεντέδες σώζονται φάσλια μεγάλα και αξιέπαινα». Έζησε στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 18^ο αι. Γεννήθηκε γύρω στις αρχές του αιώνα και εξακολουθούσε να ακμάζει ως τα τέλη του (αφού -όπως επισημάνθηκε- ήταν σύγχρονος του πρωτοψάλτη Δανιήλ, ο οποίος πέθανε το έτος 1789). Ο Ζαχαρίας, σύμφωνα και με την παραπάνω επισήμανση του Χρυσάνθου, ασχολήθηκε τόσο -και κυρίως- με την εξωεκκλησιαστική κοσμική μουσική, όσο και -δευτερευόντως- με την εκκλησιαστική ψαλτική τέχνη. Σχετική είναι και η ακόλουθη περιγραφή του Ζαχαρία από τον αρχιδιάκονο Νικηφόρο Καντωνιάρη τον Χίο [στον φερόμενο ως αυτόγραφο του κώδικα Ξηροποτάμου 318 (των αρχών του 19^{ου} αι.), φ. 141r, σε αρμόδιο «κατάλογο των όσων κατά διαφόρους καιρούς ήκμασαν εν τη μουσική τη εκκλησιαστική...»]: «Ζαχαρίας ο Χανεντές εν αρχή του <18^{ου}> αιώνας, μαθητής πολλών, ατελής δε μείνας της έσω μουσικής ευδοκίμησεν υπερβαλόντως εν τη έξω». Αυτός είναι και ο λόγος που ήταν και παραμένει διάσημος και εξαιρετικά λαοφιλής ανάμεσα στους Τούρκους μουσικούς και μουσικολόγους. Τα έργα του πάνω στην κοσμική μουσική είναι πολυάριθμα. Μαρτυρείται ότι συνέθεσε πάνω από εκατό, αλλά έχουν σωθεί (είτε δημοσιευμένα, είτε μέσω της προφορικής παράδοσης) μόνον 21 [13 μπεστέδες, 3 αγίρ σεμιά, 1 ακοάκ σεμιά, 2 γιουρούκ σεμιά, 1 σαζ σεμιά και 1 πεσέρφι]. Φέρεται επίσης και ως ο αφανής συντάκτης μιας γνωστής μουσικής συλλογής εξωτερικών ασμάτων, που εκδόθηκε αργότερα (το έτος 1830) στην Κωνσταντινούπολη, υπό τον τίτλο *Εντέρην* (βλ.λ.). Είναι μια μαρτυρία που καταγράφει πρώτος ο Κυριακός Φιλοξένης: «Παρέλειψαν όμως τον κυρίως ποιητή του ποιήματος και τον γράψαντα το πρώτον εις το Παλαιόν (περί τα τέλη του 1790) και το όνομα αυτού όστις είν' ο εν μουσικοίς άριστος μελοποιός και ρυθμοποιός της τε Εκκλησιαστικής και ξενικής ή εξωτερικής μελοποιίας, αοίδιμος Ζαχαρίας ο Χανενδές». Αντίθετα, τα εκκλησιαστικά μουσικά έργα του είναι λιγότερα, αλλά όχι υποδεέστερα ως προς την καλλιτεχνική αξία και ευαισθησία τους. Είναι γνωστές οι εξής εκκλησιαστικές συνθέσεις του: μια σειρά δογματικών θεοτικών δοξαστικών της Παρακλητικής, μια αργή δοξολογία σε ήχο βαρύ τετράφωνο και τρεις καλοφωνικοί ειρμίοι [*Φρικτόν το βήμα σου* (ήχος πλ. β'), *Ουρανός πολύφωτος* (ήχος βαρύς), *Οι της Χαλδαιάς καμίνου* (ήχος α')]. Πάντως, ο Ζαχαρίας παραμένει, πρωτίτως, ένας από τους πλέον επώνυμους

και σημαντικούς μαθητές του πρωτοψάλτου Δανιήλ. Ο Δανιήλ ανέπτυξε μαζί του όχι μόνο στενή φιλία, αλλά και μια απολύτως ενδιαφέρουσα «αμφίδρομη» σχέση μαθητείας, όπως (με ειδική προσθήκη στο έντυπο *Θεωρητικό* του) επισημαίνει ο Χρυσάνθος: «Φίλος δε ων ο Δανιήλ Ζαχαρία τω Χανεντέ, εμάνθανε παρ' αυτού πολλά περί της εξωτερικής μουσικής· ωσαύτως και ο Ζαχαρίας εδιδάσκετο παρά του Δανιήλ αμοιβαίως εκκλησιαστικά μέλη. Λοιπόν εμέλιζε, λέγουσί τινες, ο Ζαχαρίας ειρμούς, έγραφε δε το μέλος αυτών με τους μουσικούς χαρακτήρας ο Δανιήλ· όμως επειδή δεν τους παρέδωκεν εις τους μαθητάς του, το μέλος αυτών αγνοείται, με όλον ότι πολλοί ψάλλται τους έχουσιν· αυτοί δε οι ψάλλται τώρα ερωτώμενοι, λέγουσιν, ότι δεν εγράφησαν οι ειρμίοι του Ζαχαρίου παρά του Δανιήλ, δια τούτο και δεν τους παρέδωκε». Δεν θα ήταν, λοιπόν, υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι υποκρύπτεται εδώ ένας «δεύτερος κύκλος μαθητείας» του Δανιήλ, γεγονός που πιστοποιεί, ειδικότερα, το ταπεινό ήθος του (που δεν τον αποτρέπει να διδάσκει από ένα μαθητή του), αλλά και, γενικότερα, το φιλοπρόοδο φρόνημα του ανδρός (που του επιβάλλει τη δίψα για συνεχή μάθηση). Ταυτόχρονα, αυτή η επαφή του Δανιήλ με τον Ζαχαρία, άρα και με τον «καλλιτεχνικό κόσμο» που αυτός εκπροσωπούσε (τη λεγόμενη -προσφυσέστατα- έξω μουσική κουλτούρα), δημιουργεί μια ενδιαφέρουσα «μουσική ώσμωση», που, είτε με τη μορφή καινοφανών «ανοιγμάτων» της εκκλησιαστικής μουσικής και προς άλλα εξωεκκλησιαστικά ακούσματα, είτε ως απόπειρα «ανίχνευσης» της κοσμικής διάστασης της ψαλτικής, πρέπει να αναζητηθεί στο εν γένει μουσικό έργο του Δανιήλ. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Χρυσάνθος, αρχιεπ. Δυρραχίου, *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής*, Τεργέστη 1832, σ. XXXV, XLIX-L. Καλαϊτζίδης, Κ., «Ζαχαρίας ο Χανεντές», κείμενο στον ομώνυμο ψηφιακό δίσκο του μουσικού σχήματος *En chorðai*, Θεσσαλονίκη 2001. Παπαδόπουλος, Γ.Ι., *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν εκκλησιαστικής μουσικής και οι από των αποστολικών χρόνων άχρι των ημερών ημών ακμάσαντες επιφανέστεροι μελωδοί, υμνογράφοι, μουσικοί και μουσικολόγοι*, Αθήνα 1890 [= Αθήνα 1977], σ. 314-315. Φιλοξένης, Κυριακός, *Λεξικόν της Ελληνικής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Κωνσταντινούπολη 1868, σ. 97-98.

Ζαχαρίου Ανδρέας. Ο Ανδρέας Π. Ζαχαρίου γεννήθηκε στη Λευκωσία της Κύπρου το 1971. Σπούδασε στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ελαβε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών (Master) από το Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στο γνωστικό αντικείμενο της Ορθόδοξης Εκκλησιαστικής Γραμματείας, έχοντας ως τελική θεματική την αντίληψη του Γρηγορίου του Θεολόγου για τη μεταπωτική πραγ-

ματικότητα. Η μελέτη αυτή, βελτιωμένη και επηυξημένη εκδόθηκε το 2011 υπό τον τίτλο *Τα ινδάλματα της αληθείας και η ατραπός επί τα εκείσε*. Εκπαιδευτική, ερευνώντας τις αφαιρετικές προϋποθέσεις της αιρετικής θεολογικής γνωσιολογίας του Ακινδύνου, χαρακτηριστικού εκπροσώπου της αντιπουχαστικής παράταξης. Διετέλεσε αρθρογράφος στο περιοδικό *Παρέμβαση Εκκλησιαστική* της Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Ζει στην Κύπρο και εργάζεται στην ιερά μητρόπολη Τριμυθούτου. Είναι συνεργάτης της παρούσας Εγκυκλοπαιδείας. Α.ΓΛΑ.

Ζακαρόπουλος Νικόλαος του Γρηγορίου. Διαπρεπής θεολόγος και ιστορικός,

καθηγητής της Εκκλησιαστικής Ιστορίας της Ελλάδος στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Γεννήθηκε στη Νήσου της Μακεδονίας το 1930 από γονείς μικρασιατικής καταγωγής. Μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη και μετά τη γυμνασιακή του εκπαίδευση φοίτησε στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου (1948-1952), λαμβάνοντας το πτυχίο του με βαθμό «Άριστα». Μεταπτυχιακές σπουδές πραγματοποίησε στο Ρωσικό Ινστιτούτο Ορθόδοξης Θεολογίας του Αγίου Σεργίου στο Παρίσι, στην Ecole pratique des hautes études Sorbonne (1955-56), καθώς και στο Τμήμα Μεταπτυχιακών Σπουδών της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1964-1966). Το χρονικό διάστημα 1956-1959 διορίστηκε και υπηρέτησε ως βοηθός στην έδρα της Κατηχητικής και Εγκυκλοπαιδείας της Θεολογίας της ίδιας Σχολής. Το έτος 1969 υποστήριξε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα *Ο Δωρόθεος Βουλγαμάς επί τη βάσει των ανεκδότων αυτού επιστολών και αναγορεύθηκε διδάκτορας της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης*. Το 1974 με την επί υφηγεσία διατριβή του *Γρηγόριος Ε' . Σαφής έκφρασις της εκκλησιαστικής πολιτικής επί τουρκοκρατίας*, έγινε υφηγητής και από το επόμενο ακαδημαϊκό έτος πήρε τη θέση του εντεταλμένου υφηγητή, ενώ στη συνέχεια εξελέγη έκτακτος και τακτικός καθηγητής στην έδρα της Εκκλησιαστικής Ιστορίας της Ελλάδος. Σημαντική διδακτική δραστηριότητα ανέπτυξε καταρχάς στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο και Λύκειο της Γερμανικής Σχολής Θεσσαλονίκης) και στη συνέχεια με ιδιαίτερη γλαφυρότητα και ευσυνειδησία στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Τμήμα Θεολογίας και Τμήμα Μεταπτυχιακών Σπουδών), ενώ από το 2011 διδάσκει στο Τμήμα Μεταπτυχιακών Θεολογικών Σπουδών του Πανεπιστημίου «Νεάπολις» στην Πάφο της Κύπρου. Καθ' όλη την πορεία της ακαδημαϊκής του θητείας καλλιέργησε εξαιρετικά και προέβαλε διακριτικά τη συνεργασία, όχι μόνο στον κύκλο